

Una nova aportació al teatre eivissenc: *Jocs de matances*, de Bernat Joan i Marí

per Marià Torres i Torres

El dia 10 de maig de 2012 es presentava, a la biblioteca de Can Ventosa, el llibre de teatre *Jocs de matances*, de Bernat Joan i Marí, publicat per Editorial Mediterrània-Eivissa dins la col·lecció ses Matances, dedicada a textos teatrals.

Es tracta, sens dubte, de materials de teatre que vénen a engrandir i alimentar la literatura catalana d'Eivissa dins el gènere dramàtic.

Entrant en matèria, es tracta d'un bon tast de vi del que és l'antropologia cultural i social d'Eivissa i Formentera. Com bé diu l'autor al pròleg, certament les matances eren la festa més grossa de tot l'any per a una família eivissenca. I això ha estat així, primer i sobretot perquè la matança del porc assegurava el menjar a la casa per a tot l'any. Però també hi ha dues raons més molt importants. La primera és que les matances del porc oferien l'espai i el temps de trobada d'amics i parents que feia temps que no es veien ni parlaven i per tant oferien l'ocasió per retrobar-se una vegada a l'any. Pensem que la societat eivissenca ha tengut aquesta característica tan pròpia de viure isolada al llarg de la geografia de l'illa. Era ocasió per a fer un intercanvi de noves socials entre els adults i una ocasió per a compartir el temps i espai del joc per als infants. Seria ben interessant de fer un estudi d'aquest espai de comunicació que oferien les matances. Una altra raó de la importància de les matances del porc era la creació de l'espai de trobada per a l'amor. Ocasí de contactes i del festeig entre joves i al·lotes. No mancaven mai els fadrins que anaven a festejar, disfressats o sense disfressar,

que duïen les al·lotes de la casa i les convidades alterades i al vol durant tot el dia i en arribar la nit de vetla. Des de primera hora de la tarda, les al·lotes feien broma amb els joves, donant-los bunyols i lligallets de frita dins un boliquet que arriaven pel forat del fúnebre. Altres feien bromes no tan agradables, com és el cas d'haver robat la frita del sopar, que havien deixat a la cuina de fora de la casa. Altres havien arribat a robar les botifarres de la caldera que havia quedat fora acabant de coure. I també era esperat el moment dels disfressats que amb el pretext de la interpretació de qualsevol paper no deixaven passar l'ocasió per tocar la carn que podien (Torres 1999). L'eroticisme, idò, era un component molt important que movia la disfressada i la festa. El plaer i la rialla eren alimentats per un bon tiberi abundant i el vi trascolat als paidors.

Dit això, entrarem dins els *Jocs de matances* i en farem una lectura antropològica.

I. La parella de dimonis que apareixen al primer joc titulat *Una juguesca de diable a dimoni*, evoca una de les disfressades més freqüents i esperades a les matances. Però el dimoni també es feia present a les disfressades populars que se celebraven el darrer dia de Carnestoltes a molts de pobles d'Eivissa, com molt bé va recollir Marià Villangómez a *L'any en estampes*, al capítol que correspon al mes de febrer al poble de Sant Miquel de Balansat (Villangómez 2006: 62-64). La farsa de Bernat Joan arranca amb el conegut estribot referit a la partida de cartes entre el sant Antoni de gener i el dimoni: *Sant Antoni i el Dimoni / juga-*

ven al trenta-u. / Sant Antoni va fer trenta / i el Dimoni trenta-u. Un estribot ben conegut a Eivissa i a Mallorca, que es canta amb alegria a l'illa major durant la nit de cremada dels foguerons de Sant Antoni. Però Bernat Joan poua les idees de la cultura popular dels nostres pobles, però també de la tradició més culta de la literatura universal. L'estratègia de la juguesca entre els dos dimonis està agafada d'un tractat de demoniologia escrit pel teòleg anglès Lewis, el qual va crear aquesta figura mítica del Dimoni que seria premiat pel Dimoni gros si aconseguia fer caure en pecat una al·lota molt religiosa. Així ens ho explica Bernat Joan al pròleg i així ho hem de creure. En qualsevol cas ja sabem que en Bernat és una gran especialista en el joc de la transgressió dels estereotips, i busca sempre el caire provocatiu i irònic. Aquesta és la mateixa estratègia que va fer servir Joan Oliver a la seua obra *Allò que tal vegada s'esdevingué*, amb els personatges de Caïm i Abel i el mateix que va fer el propi Bernat Joan amb l'obra narrativa *Variacions a l'entorn de Caputxeta Vermella*.

II. *L'arbre sant* és el títol que dóna l'autor a una altre diàleg. No es tracta per res de l'arbre de Nadal, sinó del nom d'una dona que va existir durant la infantesa de l'autor i que encara viu dins el record. Es tracta d'una majora molt molt catòlica que pensa que tothom és bona persona. En el context d'unes matances és assaltada per dos lladregots armats amb un podet. Els dos lladregots són mala gent i tenen una mala idea, però són dolents també pel seu llenguatge. Sembla com si

Bernat Joan hagués volgut jugar amb la màgia de les paraules, com tantes vegades havíem escoltat de boca de les majores i bones àvies: «*Si dius aquesta paraulota et moriràs i aniràs a l'infern*». La màgia i la força del llenguatge de la majora també serviran per salvar-se fent fugir els lladregots mal intencionats. Bernat Joan ens sorprèn amb aquest desenllaç absolutament inesperat, més propi de la narrativa de l'absurd que no d'una situació dramàtica; una situació dramàtica semblant a aquella que tan bé treballava Pere Calders. No perdem de vista el llenguatge dels personatges, si el de *L'arbre sant* és un registre recatòlic que es perd dins el temps més remot, el dels lladregots és el de més espontaneïtat propi dels jòvens delinqüents immersos dins el codi turístic; observem el germanisme: *Si t'atures, tu Kapputt!*

III. Amb el joc *Mac de fer trons*, l'autor torna a fer ús del factor sorpresa. Aprofitant un tema tan conegut i estudiat com és el festeig en temps antic als pobles d'Eivissa. L'homenatge públic que feia el jove als peus de la dona disparant un tret de pólvora damunt el mac de fer trons que hi havia a totes les sortides de missa, de l'església, era una part interessant de la litúrgia del ritual de festeig. Ara bé, Bernat Joan ens sorprèn novament amb un desenllaç inesperat. Era previsible un desafiament amb arma blanca o de foc entre els pretendents de l'al·lota; però que l'al·lota aparegués també armada amb una arma de foc i en lloc d'apuntar cap al mac de fer trons disparàs a cada jove per eliminar-los, això sí que no estava previst en el guió.

IV. *Com un infant amb sabates noves*. Una vegada més tornam a trobar el festeig. Un dia de matances el jove va a festejar a casa de l'al·lota i les germanes de la joveçana li preparen la broma. El jove arriba a la casa «més content que un al·lot amb sabates noves» i les germanes li fan la broma de tirar-lo dins el clot de la merda d'haver fet net els ventres del porc. Pensau quina broma! Però aquí Bernat Joan aprofita per introduir un tema força interessant per ser tractat literàriament i especialment

Portada del llibre
Jocs de matances,
de Bernat Joan i Marí,
publicat per l'Editorial
Mediterrània-Eivissa.

en el teatre: les tensions entre pagesos i senyors. Aquest és un tema ben present a la història d'Eivissa i ben viu als nostres dies. Dins la història d'Eivissa han estat freqüents els aixecaments dels pagesos contra els senyors de Vila, per lluitar contra els abusos impositius i abusos de poder. Pensem que tots els òrgans de poder de l'illa han estat ubicats a Vila, a Dalt Vila, més concretament. Són moltes les raons que expliquen l'existència de revoltes i tensions a través de la història d'Eivissa. Però encara hi ha una altra tensió ben viva socialment com és l'existent entre pagesos majorals de la terra i els senyors. El malaurat Joan Marí Cardona ja fa anys va fer una conferència força interessant on explicava la justificació de les tensions pagesos/senyors dins les rondalles eivissenques.

Per altra banda existeix tota una rica literatura oral, que abasta tots els gèneres, des de la narrativa dels acudits i rondalles, al cançonero. Aquesta literatura també deixa clara l'existència d'aquestes tensions entre pagesos i senyors, que seria de gran interès de recollir. Creim sincerament que el tema no està resolt i encara continua creant literatura i ocasió de riure. I això, pels dos costats: els senyors continuen rient amb els pagesos i els pagesos amb els senyors.

Bé, i tot això ve al cas perquè aquest al·lot tan pinxo que es presenta a festejar «més content que un al·lot amb sabates noves», guanya força com a personatge dramàtic perquè és un senyor de Dalt Vila, de casa de forrellat, com solien dir. I encara hi hem d'afegir l'èxit assegurat

i esperat que té damunt un escenari tota la temàtica i el llenguatge de cul i merda.

V. El mateix tema apareix al joc *L'estufat que es presenta*. Un pinxo de Dalt Vila, o, millor dit, un senyor de Dalt Vila que es presenta com un pinxo a matances. Un pinxo que no cal que altre personatge el presenti perquè ell mateix ho farà. Es presenta amb orgull i només mancat d'una cosa: vol una dona pagesa, segurament per acabar de dominar tot el cosmos, o almanco el seu cosmos. Aquí Bernat Joan fa una provocació a la psicologia social, aspecte que seria interessant de poder analitzar més llargament.

Tot transcorre dins l'espai de les matances i acaba amb la broma de grans i petits de poder penjar la coa del porc a la persona de més alta distinció, la més seriosa, la més ronyosa: aquest era el repte de poder penjar la coa. I naturalment dins el joc que estam tractant la coa toca a l'estufat: (*Es gira, lentament, parlant totsol, i molt ufanós però sense saber-ho, mostra la coua del porc, que li han penjat a l'esquena. Tot seguit, surt d'escena*). Així acaba aquest diàleg.

VI. *En Mohamed toca la flaüta.* D'un conflicte ideològic real que va passar a Eivissa durant l'any 2010 Bernat Joan i Marí n'ha fet un joc de matances. Es tracta de la idea d'introduir la flaüta de fibra per ensenyar les sonades tradicionals a les escoles i conservatori de música. Un bon ferrer eivissenc, Jordi Vinyes, després de fer molta investigació i provatures aconseguí obtenir un prototip de flaüta de fibra, igual que la tradicional de baladre, de tres forats, però de fibra sintètica. La idea era introduir-la a les aules perquè els al·lots i al·lotes poguessin aprendre les sonades tradicionals. Aquesta proposta va fer trontollar els fonaments dels guardians de la cultura popular.

El futur de la cultura popular sens dubte passa per la democratització dels coneixements i de l'accés als instruments. Si la qualitat del so està garantida, i efectivament tenc entès que és així, què hi fa que qual-sevol persona pugui accedir a l'instrument a un preu assequible i aprendre a sonar-la? Una reacció d'un sector més cavernícola de la societat eivissenca no pot aturar en nom de la puresa de la tradició, l'accés de tots els eivissencs i no eivissencs a la flaüta i a la seua música tradicional.

És ver que hi ha músics i periodistes que tenen el cap ben centrat, i ara pens en la intervenció d'un professional d'ambues professions a la premsa local, on posava les coses i les persones al seu lloc.

Naturalment Bernat Joan a través de l'entremés *En Mohamed toca la flaüta* deixa ben clar el dret a la cultura per a totes les persones, sense mirar creences ni el color de la pell. Un personatge de l'obra, en Llorenç, representa la veu dels troglodites i finalment ha de claudicar i moure la seua posició intransigent, tot acceptant les circumstàncies i la força del temps innovador.

LLORENÇ: *Veig que això no té
/ remei,
ara a mi em toca triar:
anar a un racó amargat
o afegir-me al devesell.*

*M'agrada més la segona
de les opcions expressades.*

*Ja n'hi ha prou de macades
la flaüta m'enamora.*

*I, si la toca en Mohamed,
només deman una cosa:
que la toqui ben tocada,
que el vi ja fa passar el fred.*

La lletra rodona és nostra i compartim absolutament el desig d'en Llorenç. Les paraules més assenyades del personatge més tradicionalista i conservador: que es faci bé la feina d'ensenyar. Les paraules més sensates que podia dir en Llorenç per arreglar la situació i tancar la polèmica.

VII. *Gall de panses porfedia amb sargantana.* La intenció de l'autor ja és ben explicitada a l'inici del text dramàtic: «Per fer befa del masclisme». Es tracta d'un diàleg que imita la cançó de porfedia, on els dos cantadors es van tirant carallades per picar-se i fer riure. El gall estorinat amb la cresta fent ballesta ja és un lloc comú en la literatura oral a les Pitiüses. Ja és coneguda la cançó de porfedia que diu així:

*—Just pareixes de raça anglesa
—Que no ho som de raça anglesa
ho coneixeràs amb so parlar,
que ho som natural eivissenca
ja pots començar a callar.*

VIII. *Qui pixa més llarg.* Com bé indica l'autor aquest entremés representa l'univers del mascle eivissenc. I jo diria que també universal. El joc arranca de la dita eivissenca «Pep, Joan i ase, un a cada casa». La peça és original i atrevida: un concurs entre tres personatges, a veure qui pixa més llarg. Els concursants van fent rondes. La clau és que cada personatge fa una pixerada tan llarga com pot o tantes pixerades com estrofes. Vegem què passa:

1a ronda: Pep: 4; Joan: 9; Ase: 10.
2a ronda: Pep: 2; Joan: 2; Ase: 2.
3a ronda: Pep: 2; Joan: 2; Ase: 2.
4a ronda: Pep: 1; Joan: 1; Ase: 1 (tots a la volta).
5a ronda: Pep: 1; Joan: 1; Ase: 1.

Trobam un interessant paral·lisme entre les pixerades i les estro-

fes. No sabem si Bernat Joan tenia previst aportar un nou capítol a la retòrica universal.

L'Ase és qui guanya el concurs, naturalment perquè té la bufeta més grossa, això vol dir la marrota més grossa. El que passa de l'Ase és qui es passa de la pròpia mesura. Vegem la caracterització de cada personatge, fet que ens explica els fets i els resultats: Pep és un home ric, inversor, banquer i el poder li ve dels sous; Joan també se sent home ric, però per una altra força: té la virtut de seduir les dones amb la seua «excel·lència»; Ase és el més presumptuós, idealista, viu de les condecoracions, d'adulacions, de gent que li fa rotlo i té grans aspiracions polítiques, de senador vol arribar a governador i a cap d'un comtat:

*Que em fessin comte o duc,
mariscal o general:
o magistrat de l'audiència.
Ara pens que tot ho puc!*

Guanya l'Ase perquè l'han fet senador o bé es veu guanyador des del seu poder? Qui s'estira més, qui té més pixera o qui fa més pixera? Bernat Joan és un mestre de la ironia i de la provocació més sana. Com Pere Quart sap jugar amb aquestes intencions sense caure en l'insult.

En definitiva, uns divertits entremesos o jocs de matances que menen a la lectura.

Bibliografia

- JOAN I MARÍ, Bernat (2012). *Jocs de matances*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa (Col·lecció ses Matances; 5).
- MARÍ CARDONA, Joan (1996). «Page-sos i senyors». A: *Curs d'iniciació a la literatura popular de les Pitiüses*. Eivissa, novembre de 1996. Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- TORRES TORRES, Marià (1999). *Antropologia d'Eivissa i Formentera. Herbes, pastors, ses Matances*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, Marià (2006, 5a ed.). *L'any en estampes*. Palma de Mallorca: COFUC.

MARIÀ TORRES I TORRES ■